

Toprağımızdan Sesler TÜRK HALK MÜZİĞİ

Halkımızın ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan, halk içinde her zaman var olan, değişimler ve yoğrulmalarla dilden dile, telden tele, kulaktan kulağa yayılarak geçmişten günümüze ulaşmış geleneksel müziğimiz... Varlığıyla en acı ayrılıkları, en derin kederleri, en büyük özlemleri, en hakiki mutlulukları haykırdığımız Türk Halk Müziği...

İlk çağlardan bu yana insan yaşamında etkin bir yer tutan müzik kelimesi, Yunanca "mousikê" kelimesinden türemiştir. "Mousikê" ya da "müzik" Musaların sanatı veya Müz sanatı anlamı taşımaktadır. Yunan mitolojisinde Musalar (Mousai = Müzler), Zeus ile Mnemosyne'nin kızları olan dokuz güzel sanatlar ve bilim tanrıçasıdır. Müz bir bakıma da bestecinin veya şairin ilham perisidir. Müzik ve şiirle önceleri Musalar'ın her biri ilgiliyken, Roma döneminde Musalar'ın her birinin ayrı görevi vardı. Dokuz Musa'dan Euterpe müzik perisiydi. ("Müze" kelimesi de aynı kökenden türemiş olup müzlerin (Musalar'ın) tapınağı anlamına gelmektedir).

Aristo özgür insanların eğitiminde müziğe yer verilmesinin gerektiğini, müziğin doğrudan yararı olmasından çok, "daha ileri konuları öğrenmenin aracı" olduğunu söylemiştir. Ona göre müzik "daha çok karakter üstünde etki yapabilen ve böylelikle doğru bir eleştirici değerlendirme alışkanlığına sahip insanlar meydana getirmeye yetenekli bir iyilik uyarıcısı"dır.

Platon (Eflatun)'a göre ise iyi yurttaş ve iyi yönetici yetiştirmek için beden eğitimi kadar ruhun eğitimi de gereklidir. Hastalıklara karşı beden güçlülüğü, eğitilmişliği ne kadar gerekliyse, kötülöklere, mutsuzluklara karşı da ruhun güçlülüğü, eğitilmişliği, güzele yönelirliği o denli gereklidir. Bu yüzden eğitimin müziğe dayanması gerektiğini ve müzikle eğitimin en üstün eğitim olduğunu söyleyen Eflatun, iyi müziğin, ritim ögesinin insana düzen ve ölçölülük, ezgi ögesinin ise yiğitlik, sevgi ve dostluk duyguları verdiğini belirtmektedir.

Bilindiği gibi müzik, ölçülü ve uyumlu seslerle belli bir sanat ve güzellik anlayışı içinde çeşitli duygu ve düşünceleri ya da doğal olayları anlatma sanatıdır. Müziğin oluşumundaki güzellik anlayışı kişiden kişiye, toplumdan topluma, dönemden döneme, hatta bir nesilden ötekine değişmektedir. Bir kişiye, bir kavime veya bir topluma güzel gelen ve onları etkileyebilen müzikler, başkalarını hiç etkilemediği gibi çirkin ve kulağı tırmalayıcı bile sayılabilmektedir.

Kendi toplumumuzun çoğunluğu açısından baktığımızda Türk Halk Müziği, Türk insanının

"gönül telini titreten", benliğine ve genlerine işlenmiş yaratılar olarak ulusal kültürümüzün önemli yapı taşlarından birisi ve ulusal kültürün taşıyıcısıdır.

Ulus Devlet Açısından Halk Müziği

1789 Fransız Devrimi'yle açığa çıkan ve romantizm etkisiyle belirginleşen Avrupa'daki ulusçuluk hareketleri, sanatın bütün dallarında ulusal ekollerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Chopin "Polonya müziğinin"; Liszt "Macar müziğinin"; Rus Beşleri "Rus müziğinin"; Sibelius "Fin müziğinin"; Weber "Alman operasının"; Schubert "Alman şarkıcılığının" temelini atmıştır. Lessing de müzikte Alman halk türkülerinin esas alınmasını önermiştir.

Batı toplumlarında ortaya çıkan ulusçuluk akımları, Osmanlı İmparatorluğu'nun çağın gerisinde kalmasından ve zayıflamasından güç alan imparatorluk coğrafyasındaki uluslara yansımış ve sonunda büyük toprak kayıplarına neden olmuştur. 93 harbinin hezimet, Balkanlar'daki savaşlar, kayıplar, çekilen eziyetler, zulümler, yokluklar, göçler Avrupa'daki gelişmelerden de zaten etkilenmiş olan Osmanlı aydınlarında ulusçuluk ve Türkçülük düşüncelerinin doğmasına yol açmış ve bu etkileşimle 1913 yılında ilk folklor yazıları yayımlanmaya başlanmıştır. Ardından gelen Çanakkale Savaşı, ulusçuluğun daha da belirginleşmesine ve böylece aydınların halka ve halk kültürüne eğilmelerine etken olmuştur.

Yok olmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir ulus-devlet kurma düşüncesindeki Atatürk, ulus-devletin kendi ulusal kökleri üzerinde büyüyeceğini çok iyi biliyordu. Bu amaçla, bilindiği gibi Cumhuriyet Türkiye'sinde çok çeşitli atılımlar yapılmış, birçok yeni kurum kurulmuştur. Yeni ve gelişmiş bir müzik stili yaratmak amacıyla da vaktiyle batılıların yaptığı gibi ulusal türkülerden yararlanılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu amaçla ülkenin en ücra köşelerine kadar gidilerek halk yaratmalarının toplanması ve bunların değerlendirilmesi yolunda girişimlerde bulunulmuştur. Böylece Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde başlayan derleme çalışmalarıyla çoğumuzun zevkle dinlediği ve içinde kendini bulduğu halk müziği ürünleri saptanmış ve bir kısmı da notaya alınmıştır.

Doç. Dr. Zeki Büyükyıldız

Halk Müziğinin Tanımı

Halk müziği halkın ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan, halk içinde her zaman var olan halk sanatçıları tarafından yakılmış, yaratılmış (bestelenmiş), değişimler ve yoğrulmalarla dilden dile, telden tele, kulaktan kulağa yayılarak geçmişten günümüze ulaşmış geleneksel müziktir. Bir ulusun özüne özgü ulusal müziği halk müziğidir.

Burada belirtmek gerekir ki halk müziğinin doğrudan köy müziği veya kırsal kesim müziği olarak ifade edilmesi sık yapılan bir yanıltır. Türk halk ezgilerinin bir kısmı köylerden ve kasabalardan, büyük çoğunluğuysa şehir merkezlerinden derlenmiştir. Bunun da başlıca nedeni, Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak, 1950'li yıllara kadar yoğun bir şekilde sürdürülen derleme çalışmalarının, Türkiye'nin o günkü yol ve ulaşım koşullarında daha ziyade şehir ve büyük kasaba merkezlerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Aslında elde edilecek verilerin zenginliği açısından da kültür ve sanat faaliyetlerinin belirgin olduğu şehir merkezlerine yönelmek gerekiyordu.

Halk müziğinde yöresellik ya da bölgesellik özelliği vardır. Eğitilmiş veya dikkatli bir kulak tarafından birbirinden ayrılabilen ve her halkın genel zevkine yönelik sanatsal motifler olduğu gibi

bunları bir diğerinden ayıran yöresel veya bölgesel motif, tarz ve tavır farklılıkları halk müziklerinin olağan özelliklerindendir. Bir Fransız halk türküsü, bir Rus halk türküsünden veya Bulgar ezgisi Afrika ezgisinden kolaylıkla ayrılabilir. Hatta aynı ülkenin veya ulusal birliğin yayıldığı çeşitli yörelerin müzikleri arasında bazen çok belirgin farklılıklar göze çarpabilir. Türk Halk Müziği açısından bakıldığında; Karadeniz horonlarının Konya türkülerinden, Erzurum tatyannalarının Rumeli veya serhat türkülerinden, Safranbolu seymen havalarının Ege zeybeklerinden melodi, ritim ve tavır özellikleri açısından çok farklı oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, bütün bu farklılıklar genel ulusal müzik zevki ve anlayışının dışına taşmamaktadır.

Halk Müziği genel olarak “anonim eserler” ve “aşık müziği” olarak iki ana başlık altında ele alınmaktadır.

Anonim Halk Müziği

Halkın kendi içinden yetişmiş ve adları bilinmeyen veya unutulmuş halk sanatçıların ulusal ölçü ve ritim kuralları ve ulusal motiflerle özel biçimlerde oluşturdukları müzikal ürünler, zaman içinde kulaktan kulağa, dilden dile yayılarak zamanın süzgecinden geçerken, aktarmalar sırasında kişisel beğenilere ve müzik anlayışına göre değişimlere uğrar. İlk üretimi unutulur. Eser, yöre halkının çoğunluğunun bildiği ve beğendiği şekle girer. Bu eserlere “anonim eserler”, geçirilen bu süreç “anonimleşme süreci” denir.

Halkı etkileyen herhangi bir olay üzerine bir ozanın veya halk sanatçısının ya da türkü yâkıncısının yaktığı (yani çoğu kez doğaçlama ürettiği) müzikal yaratılar, o toplumun kültürüne ve yaşam tarzına uygun düşen öğeleri taşıdığı oranda halk tarafından benimsenir. Halkın genel beğenisini kazanan ve içinde halkın yaşamından bir parça taşıyan, halkın o müzikte kendisini bulabildiği müzik yaratmaları, ait olduğu halkın, kavmin, kabilenin, yörenin ya da ulusun geleneksel ve ulusal anonim müzik eserleri arasında yerini bulur ve gelecek kuşaklara bilinçli veya bilinçsiz aktararak yaşatılır.

Aşık Müziği

Türk halk ozanlığının kökenine inildiğinde, İslamiyet’ten önceki Şamanlık geleneğinin etkisi görülür. En eski geleneklerimiz üzerine kurulmuş olan aşık müziğinin temelini “anonim halk müziği” ile dinî-tasavvufî “tekke müziği” oluşturmaktadır. Aşıklık geleneğinden gelen ozanlar, ustalarından öğrendikleri “usta malı” türkülerini dile getirdikleri gibi, aynı zamanda kendi deyişlerini yöresinin halk müziği geleneğinde var olan ezgi kalıpları üzerine döşeyerek veya melodi motiflerini geleneksel şekilde kendileri üreterek eserler yaratırlar.

Aşıkların şiirlerinin son kıtasında mahlas yer alır. Mahlas, aşığın toplum içinde bilinen adı (takma adı) ya da sanıdır. Saz çalmayan aşıklar da olmakla birlikte, saz şairi olan aşıklar şiirlerini saz

eşliğinde, genellikle doğaçlama olarak ürettikleri müzikle halka aktarırlar. Aşıkların ürettiği mahlas içeren ezgiler, kimin tarafından üretildiği bilinmesine ve yakın zamanda üretilenler anonimleşme süreci geçirmemesine karşın halk müziği sayılırlar. Bu durum ilk bakışta paradoks gibi gözükmemektedir. Oysa aşıkların söz ve müziği kendilerine ait olan müzikal yaratmalarında kullandıkları ezgi kalıpları, yörenin geçmişten günümüze taşınmış olan geleneksel halk müziği motifleridir, yani anonimdir. Hatta şiirlerindeki sözlerin büyük çoğunluğu da anonimdir. İşte bu nedenle aşıkların kişisel müzikal yaratmaları halk müziğidir.

Türk Halk Müziği ezgileri, ölçü ve şekil (form) açısından kırık havalar ve uzun havalar olarak iki büyük bölüme ayrılır.

Kırık Havalar

Muzaffer Sarısözen kırık havayı, türküler ve oyun havaları gibi ölçüsü ve ritmi belli olan parçalar olarak tanımlamaktadır. Yani, yöresine göre değişik adlarla anılan genel anlamıyla “türküler” ve sözlü ya da sözsüz (enstrümantal) “oyun havaları” kırık hava, düz hava veya kısa hava olarak adlandırılmaktadır. Zeybek, teke zortlatması, bengi, güvende, halay, bar, horon, kaşık havası, karşılama, sallama, kol havası, yalı havası gibi örnekleri vardır.

Uzun Havalar

Sarısözen’e göre uzun havalar ise ölçü ve ritim bakımından serbest olduğu halde, dizisi bilinen ve dizi içindeki seyri belli kalıplara bağlı bulunan ezgilerdir. Uzun havalar yörelere ve özelliklerine göre çeşitli adlarla anılırlar: Bozlak, maya, garip, kerem, hoyrat, divan, kesik, yanık, müstezat, aydos, eğin, türkmeni, ağıtların bir kısmı, Halk Müziği’nde önemli yeri olan uzun hava türleridir.

Türkü

Türkü, müzik sözlüğünde, hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş şiir olarak tanımlanmaktadır. Başlangıçta halk şiirinin ezgiyle söylenen belli bir türükken, halk şiirinin müzikle birlikteliği ve ezgisel yapısının kullanışlılığı dolayısıyla yaygınlaşmıştır. Sözlü halk ezgilerinin hepsine artık türkü denmektedir.

Sözlü müzikal ürünlerin belirtilmesinde, Osman-

lı saray müziğinin “Şark” formları taşıması göz önüne alınarak, bunlara Arapça “î” ilgi ekinin getirilmesiyle Şark tarzı anlamında “şarkî”, Türk halkının kulaktan kulağa yaydığı, saray müziğinden farklı formdaki Türk ulusal müziğine de Türklerin tarzı olduğunu belirtmek amacıyla yine aynı ilgi ekinin getirilmesiyle “Türkî” dendiği, ancak konuşma dilinin akışkanlığı içinde bu kelimelerin zamanla “şarkı” ve “türkü” şeklinde değişikliğe uğradığı genel kabul gören açıklamadır.

Türküler genellikle bir olay ya da bir duygulanma sonrası doğarlar. Bu olay gerçek olabileceği gibi silya duyulan bir özlem duygusu da olabilir. Beşikten mezara kadar, her türlü günlük yaşantı olayları, türkü yakılmasına yol açabilir.

Türküler canlı varlıklar gibidir. Doğar, az ya da çok yaşar ve unutulup giderler. Türkülerin yaşama gücü ya toplumu derinden ilgilendiren bir olay sonucu ortaya çıkmalarından ya da ezgisinin dokunaklı oluşundan veya sanat yapısının güçlü oluşundan gelir.

Türküler çeşitli yazarlara göre farklı şekilde sınıflandırılmakla birlikte kısaca; aşk türküleri, doğa türküleri, düğün türküleri, iş ve esnaf türküleri, askerlik türküleri, hapishane türküleri, kahramanlık türküleri, ölüm türküleri (ağıtlar) ve ninniler olarak ele alınabilir.

Türkiye, halk müziği açısından dünyada eşi az bulunur bir zenginlik ve çeşitlilik gösterir. Türklerin Orta Asya’dan getirdikleri her boy ve aşiretin kendine has zengin müzikal unsurları, uygarlıkların beşiği olmuş, Anadolu’daki kültürel birikimlerle etkileşime girerek daha da zenginleşmiştir. Her coğrafi bölgede farklı özellikte ve güzellikte kültür ürünleri ortaya çıkmış, hemen hemen son yüzyıla kadar kapalı ekonomi toplumu olmasının da etkisiyle bölgesellik özelliği keskin hatlar şeklinde belirgin halk müziği örnekleri doğmuştur.

Türk Halk Müziği farklı müzik formlarıyla halka verdiği coşku, zevk, duygu zenginliği ve eğlendiricilik yanında şiir, edebiyat, tarih, coğrafya, gelenek-görenek unsurlarını ve göçler, doğal felaketler, savaşlar, kahramanlık olayları gibi hafızadan zor silinen toplumsal olayları bünyesinde taşımasıyla Türk kültürünün geçmişten geleceğe mirasında önemli bir rol üstlenmektedir. Türk Halk Müziği’nin Ulusal Türk Müziği olduğu bilinmelidir ve ona ulusal bilinçle sahip çıkılmalıdır.

Çeşitli Halk Sazları (Çalgıları):

- A) Parmakla ve şelpe ile çalınan telli saz:
 1. Üç telli bağlama (parmak cura)
 - B) Mızraplı (Tezeneli) sazlar:
 2. Cura
 3. Divan sazı
 4. Bağlama
 5. Tambura
 13. Tar
 - C) Üfleli (Nefesli) sazlar:
 - 6 - 7. Dilli kaval
 8. Dilsiz kaval
 9. Zurna
 - Ç) Vurmali sazlar:
 10. Darbuka
 11. Zilli def
 12. Def
 - D) Yaylı sazlar:
 14. Kemança
 15. Kabak kemane
- (Fotoğraf ve düzenleme: Dr. Zeki Büyükyıldız, İstanbul, 2009).